

ЛИСТИ ОЛЬГИ МАК ДО ВІТАЛІЯ МАЦЬКА

Моє знайомство з Ольгою Мак відбулося наприкінці вересня 1993 р., коли вона з дочкою Вікторією (1933 р. н.) уперше після тривалої розлуки відвідала свою малу батьківщину Кам'янець-Подільський, а 1 жовтня виголосила промову й зустрілася з побратимами по перу у Спілці письменників України. Тоді ж я мав із нею й телефонну розмову. А далі, коли письменниця прибула в Торонто, ми підтримували заочний контакт листовно. Перший конверт із Канади надійшов до редакції газети “Кам'янець-Подільський вісник”, яку я редагував. У ньому – розлога автобіографічна розповідь. Цей матеріал побачив світ під назвою “Ольга Мак. Сторінки біографії” (“Кам'янець-Подільський вісник”. – 1993. – № 91, 94-95) та містив докладну розповідь про дитячі, юні і зрілі літа, творчість на еміграції.

...На початку 1932 р. Ольга Мак (дівооче прізвище Петрова) вийшла заміж за мовознавця, мабутьного кандидата філологічних наук, уродженця Кам'янця-Подільського Вадима Олександровича Дорошенка (з роду – Дрочинський; 1905–1944), який навчався в аспірантурі. Після захисту дисертації чоловікові запропонували посаду доцента в Ніжинському педагогічному інституті. Ольга Мак переїхала до Ніжина і стала студенткою літературно-лінгвістичного факультету. Диплом про вищу освіту отримала 1938 р. Жила в Австрії, 1947 р. переїхала до Бразилії, від 1970 р. мешкала в Торонто (Канада), де й відійшла в засвіти 18 січня 1998 р.

Тішилася тим, що побувала в Україні: відвідала Ніжин, Чернівці, Хотин, Київ, Кам'янець-Подільський, де цілувала одвірки рідної школи, зустрілася зі студентами місцевого педагогічного інституту. Одначе справжнім святом для неї була зустріч з однокласницею, істориком-краєзнавцем і фольклористом Тамарою Андріївною Сис¹ [див.: 1]. Остання про подругу дитячих літ, однокласницю залишила для історії зворушливі спогади² [2, 7].

Особливості композиційної побудови листів: зовні структурно-композиційна схема автобіографії письменниці зорганізована відповідно до звичайної будови епістолярного тексту. Останній скомпоновано з 11 листів (упродовж 1993–1996 рр.), закінчення й початок кожного з яких виокремлені зазначенням дати написання листа і прощанням з адресатом у завершальній позиції тексту (етикетним висловом “Ваша Ольга Мак”, “Вітаю з щирого серця Ольга Мак” чи просто “О. М.”).

Принципи, за якими споглядається художня організація епістолярної автобіографії, пов'язані насамперед із характером та специфікою структурного вмотивування та тематично-змістового співвіднесення елементів розповіді у творі. Загальний тематичний розподіл (особливо в розлогому листі від 8 жовтня 1993 р., див. нижче) сфокусовано за хронологією: дитяче, зріле й доросле життя, у якому центральне місце посідає творча праця письменниці, стиль письма: “...Приїхавши до Канади письменниця скоро входить в громадське

¹ Сис Тамара Андріївна (дівооче прізвище Бистрицька; 5 вересня 1913 р., село Підзамче, тепер у складі міста Кам'янця-Подільського – 26 квітня 2009 р., Кам'янець-Подільський) – фольклорист, краєзнавець. У Кам'янці-Подільському навчалася у третій трудовій школі, її шкільною подругою була Ольга Петрова – майбутня письменниця Ольга Мак. У 1934–1935 рр. навчалася в Кам'янець-Подільському педагогічному інституті (нині Кам'янець-Подільський національний університет), після його розформування продовжила навчання в Київському педагогічному інституті, що його закінчила 1939 р. Викладала історію в Житомирському сільськогосподарському інституті (1934–1935), у середній школі села Довжок біля Кам'янця-Подільського. З 1939 р. до 1970 р. працювала старшим науковим співробітником Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, екскурсоводом Кам'янець-Подільського екскурсійного бюро. Автор праці “Перлини Кам'яниччини” (1992), двокнижжя “Перлини Товтрів-Медоборів” (усі – Кам'янець-Подільський, 1994; 2000).

² Сис-Бистрицька Т. Зустріч через шість десятиліть // Кам'янець-Подільський вісник. – 1998, 11 квітня. – С. 7.

і літературне життя цієї країни. Починає активніше виступати на сторінках преси, бере участь в літературному конкурсі Союзу українок Канади, виступає з доповідями і рецитаціями на різних імпрезах, з 1971 року до 1972 була заступницею голови ОПЛДМ (Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді. – В. М.).

Твори Ольги Мак були тричі відзначені на літературних конкурсах:

1. 1956 р. на конкурсі Українського літературного фонду в Чикаго був відзначений другою нагородою її “Чудасій”.

2. 1960 р. на конкурсі фундації Марусі Бек при СФУЖО історичне оповідання “Лебідка” – першою нагородою.

3. 1972 року на конкурсі Союзу Українок Канади в Едмонтоні драматичний етюд “Дала дівчина хустину” – третьою нагородою”.

Відомо, що побудова художнього твору (обраний автором тип композиційного зв'язку) виконує функцію поєднання таких смислових елементів розповіді, що забезпечує тематичну зв'язність та смислову завершеність твору. Отже, виокремлені в епістолярній автобіографії Ольги Мак тематичні блоки поєднуються лінійно-поступальним типом композиційного зв'язку, тобто розташовані в порядку їхньої природної хронологічної послідовності. Організаційний центр композиційно-тематичної зв'язності та смислової завершеності твору – постать автора-розповідача.

Семантичним маркером зміни теми листа виступає звернення розповідача до адресата (до мене) у початковій позиції листа. У ньому безпосередньо зазначено перехід до іншої теми: “Дорогий синашу редакторе Віталіє Петровичу! Виходить, що Ви – єдиний виняток з адресатів цього спільного послання. Чи, може, не одержали моєї відповіді ще з 11 жовтня минулого року? Вона була довжелезна, і було б шкода, коли б не одержали. Але я можу вислати копію. Уявіть собі, що я, переглядаючи старий адресар, несподівано знайшла там п. Коця, який подвизався у справах голодомору...”.

Авторка, одержавши від мене копію рецензії на її повість “Каміння під косою”, що була опублікована в журналі “Слово і Час”¹, 6 жовтня 1996 р. висловила своє невдоволення в категоричній формі, що свідчить про імпульсивний характер адресанта: “Шановний Віталіє Петровичу!

Давно вже одержала Вашого листа з вирізками, але не спішила з відповіддю, щоб знайти відповідний тон і слова, які б не завели мене задалеко, бо я дуже не люблю ранили людей. Але й неподобств також не дарую. Ви блукаєте на кожному кроці, наосліп, шукаючи виходу з ситуації, намагаючись позбутись конкретних фактів загальниковими фразами, які нікому нічого не кажуть... і вийшло “Іван сім верс по коліна”. Ви ж в моєму життєписі частину списали з Д. Чередниченка, а решту наплутали. Наприклад, чому Ви написали, що мої сестри і тато померли з голоду? Я не згадувала всього в подробицях, бо вважала, що воно неістотне, але неправди також не можу промовчати...”.

Тут вловлюється комунікативна спрямованість твору, діалог на відстані, а в ширшому розумінні – смислова зорієнтованість твору на читача, його духовні запити та потреби, загальний рівень культурного розвитку, інформаційна обізнаність у тій або тій сфері людської життєдіяльності. Адже комунікативний аспект твору передбачає своєрідний діалог автора і його читача. Опосередкований контакт здійснюється в межах спроби взаємопорозуміння, зіставлення морально-етичних та світоглядних позицій. Ольга Мак у цьому разі розраховувала на ідейно близького адресата, якого намагається переконати, схилити на свій бік. Я ж став ідейним співником та одностумцем авторки, адже аргументи в листі виявилися достатньо переконливими і спонукали мене до

¹ Мацько В. Злочин без кари // Слово і Час. – 1995. – №9-10. – С. 76-80.

широкого співпереживання висловленим ідеям та емоціям. Відповів на лист 14 листопада 1996 р. Письменниця в цей час важко захворіла й перебувала в лікарні. Адресуючи лист до Ольги Мак, повідомив таке: “Хочу відповісти, що повість читав і плагиатом у Д. Чередниченка не займався. Після отримання Вашого листа я потелефонував Д. Чередниченкові, і він мені сказав, що в нього є магнітофонний запис Вашої розмови, з якого логічно випливає, що Ваші рідні померли з голоду. Тому прошу вибачення, якщо в моїй статті трапилась недоречність. Ваш лист сприймаю як мудре повчання молодшого літератора. Справді, свої ксерокопії надіслав Вам для того, аби почути з перших вуст оцінку і правдиву інформацію. Спасибі Вам, Ольго Нилівно, за мудрість і виважені слова”.

Так, лист завжди чітко адресований і передбачає відповідь, спонукає до діалогу. Але комунікативна спрямованість епістолярної автобіографії Ольги Мак у цьому випадку не однобічна, бо стосується третьої сторони, до якої адресатові довелося апелювати. Отже, звичайна фактологічна спрямованість письменника стає чітко образною, інформаційно насиченою й водночас емоційно переконливою, що в підсумку стає суспільно значущою: доступною після публікації для широкого загалу читачів.

Відтак відкритою формою погляду на світ, інформаційною насиченістю, творчого почерку, стилю, характеру, деталізації літературної спадщини письменниці виявляється епістолярій, який служить першоджерелом для рецепції художнього світу. Листи Ольги Мак наочно переконують у тому, що епістолярій становить науковий інтерес не лише як матеріал для вивчення біографії, а і як оригінальний чинник, у якому відображено всю багатогранність духовного життя письменниці, індивідуальні особливості мислення, характеру. У листах до мене Ольга Мак чимало з особистого життя “висповідала” впереміш із цікавими роздумами, поглядами на світ.

Для повнішого осягу творчої лабораторії письменниці оприлюднюємо листи Ольги Мак, а також листи її дочок Вікторії Мюллер (1933 р. н.), Мирослави Гец (1937 р. н.) до автора вступу.

* * *

Листи Ольги Мак до Віталія Мацька

Вестон, 10 листопада 1992 року

До редакції “Кам’янець-Подільського вісника”

Дорогі мої, хоч і незнайомі Земляки!

Було б для мене великим святом, коли б серед вас обізвався до мене хтось знайомий. Але, на жаль, не лише мої ровесники, але й їхні діти можуть бути уже на пенсії, бо я з 1913-го року народження. І народилася я таки в Кам’янці, десь на Карвасарах чи в сусідстві. Правда, як мені було б тижнів, мама забрала мене і чотирьох старших і поїхала до Києва, куди службово перевели мого батька саме перед моїм народженням. Залізниці тоді ще в Кам’янці не було, і маму разом з усіма нами везли автом аж до самого Проскурова. Уявляєте собі сенсацію – АВТОМОБІЛЕМ!

В Києві ми прожили до весни 1920 року, а потім утекли від воєнних подій в село біля Корсуня. Там померло 2 сестри (найстарша і наймолодша, яка народилася три роки пізніше від мене вже в Києві), а потім і батько.

Хоч пошта в ті часи ходила ще гірше, ніж тепер у бувшому ССРСР, ми якимсь чудом відшукали маминих батьків, таки знову в Кам’янці, хоч вони обидвоє походили з Волині. Отже, ми повернулися назад. Було нас тоді лише троє: мати, брат і я.

Дід служив сторожем, “надзірателем в ДОПРі, і за цей час мав там якусь платню і перехідну кімнату в “аресному домі”. Чи вам це щось говорить? Знаєте, що таке ДОПР? Знаєте, де він знаходився? А про аресний дім знаєте? Ледве чи знаєте.

А воно все було на північному, якщо вже і я не помилюся, краю міста, по правій, де вже закінчувалася Старопоштова, а потім ім. Вутіша, а потім дідько знає, яка вулиця. Вона йшла далі, майже паралельно до Шатавського шосе, у напрямі на Стінки. Вони ще існують? Ну от, по правому менша тюрма, далі – більша тюрма, а по лівому боці – кладовища: спочатку бідне, заросле диким хмелем, православне, а в сусідстві – упорядковане, засаджене високими деревами, з висипаними гравієм доріжками – католицьке. На обидвох кладовищах були чудові мармурові пам'ятники і надгробні плити, також або з мармуру, або з граніту. Чорні, білі, сірі, цеглясті, рожеві – які хочете. На одній такій великій чорній плиті, під якою покоївся славний “лекаж і історик” Ролле¹ я свого часу романсувала з моїм нареченим. Еге ж...

Вертаюся назад. Діда згодом з роботи і помешкання вигнали, позбавили права голосу за те, що він був таким самим “надзірателем” у тій самій в'язниці до революції. Ми почали жити окремо і страшно бідували.

В 1928 році я скінчила семилітку. Цікаво, чи той будинок ще існує? Перед революцією 1917 року воно носило ім'я Пірогова і знаходилося геть внизу на Польських фільварках за Георгієвською церквою. Церква, як бачу по довіднику, стоїть і переіменована в планетарій. А школа? Учителювали в ній світлі люди: З. Свідзінська (дружина поета В. Свідзінського. – В. М.), Н.Л. Феєр Патакі, Єд. Гавдич, Д.М. Нагнойний, С.К. Широцький й інші. Для вас це можуть бути лишень мертві імена, але для мене – дорогі особистості.

Цвинтарі на початку 30-х років знищили. Мармур і граніт вивезли на облицювку московського метро, а могили втрамбували і зробили на тому місці військовий гіподром. Але, як і кожне будівництво, включно з чорнобильськими реакторами, під геніальним керівництвом комуністичної партії, робилося по-партацькому, той гіподром не був вийнятком: не врахували будівничі, що земля над могилами буде осідати і на площі скоро виробляться ями, замасковані тоненькою верствою ґрунту. Коні почали ламати ноги. Гіподром закрили, дрібніших будівничих перестріляли за шкідництво, а головних, правдоподібно, нагородили.

Багато пам'ятаю і багато можу вам сповістити такого, чого вже ніхто не знає і ніхто не записав. А шкода.

Чи була у вас Віра Мармаш з Торонто. Обіцяла зайти, але вона ще не вернулася з подорожі по Європі.

О. М.

* * *

Вестон, 8-го жовтня 1993 року

Дорогий пане редакторе!

Мусіла переписати залишену копію листа, бо калька була дуже збита, і зероксової відбитки, напевно, і святий би не прочитав.

¹ Ролле Антоній-Йосиф (26 вересня 1830 р., хутір Генріхівка, тепер село Роля Шаргородського району на Вінниччині – 1894, м. Кам'янець-Подільський) – польсько-український історик, письменник, за фахом лікар-психіатр. Син французького емігранта, який оселився на початку XIX ст. на Поділлі. У 1850–1855 рр. вивчав медицину в Київському Імператорському університеті св. Володимира. Після закінчення курсу присвятив себе психіатрії, спеціалізацію проходив за кордоном у клініках Німеччини та Парижа. З 1861 р. оселився в Кам'янці-Подільському, присвятив себе медичній практиці. Керував відділенням для душевнохворих, запровадив низку нововведень у лікування, мав добру репутацію серед населення. Водночас збирав матеріали з історії подільського краю. У 1860-х рр. Ролле почав друкувати свої праці в різних польських виданнях, а з 1875 р. став випускати історичні розповіді (“Opowiadania historyczne”), яких до 1893 р. вийшов 21 том. Переклади деяких із них з'являлися в “Киевской старине”. Монографії Ролле, присвячені історії Поділля й Південно-західного краю (“Бесіди з минулого”, “Під півмісяцем”, “Князь Сарматій”, “Монарше відвідування”, “Тульчинський двір”, “Геофілія Хмелецька”, “Тарновського справа”, “Літературна дружина”, “Володівський”). “Zameczki Podolskie na kresach multańskich” (“Подільські замки по молдовському кордоні”), дають повну історію Кам'янця-Подільського та повітових міст Подільської губернії. Брав участь у виданні “Подільської Старини” і “Матеріалів для історії Подільської губернії” (опубліковано 119 документів XVIII ст.). Надрукував низку медичних статей у польських журналах та окремо видав у Кракові праці “Душевні хвороби” (1887), антропологічний ескіз “Про спадковості божевілля” (1889). Історичні розвідки підписував псевдонімами: dr. Antoni J., dr. A. J., Adscriptus, Antoni J., Dr. Antoni, Józef z Henrykówki, Pirozko Fulgencjusz.

Жалкую страшенно, що нашу телефонічну розмову перервали, а ще більше жалкую, що не змогла довше побути в Кам'янці. І мала можливість побути з Тамарою лишень пару годин. Страшенно недоречні ті суботи, а ще недоречніші неділі, коли людина має так мало часу.

А все ж “моя” колишня “семилітка” стоїть! Обшарпана, постаріла, змінена всередині, але стоїть. Ні ДОПРу, ні аресного дому нема, кладовищ також нема, але будинок колишнього Інституту для благородних дівці – також стоїть. І Пушкінський дім, і ІНО і ще дещо. Я пізнала. Та найцінніша моя знахідка – Тамара. Для Вас вона Андріївна, а для мене просто Тамара, чи Тамарка. Лишень постаріла. Я напишу їй, перекажіть, будьте такі добрі. Телефонувала з Києва перед від'їздом, але в неї весь час телефон був зайнятий. Думаю, що вона просто не поклала слухавку як треба.

Я повернулася виснажена вкрай і застала масу залеглої роботи. Ніяк не можу дати ради. Пишу хаотично. Вибачайте.

Знову вітаю з щирого серця Ольга Мак.

* * *

11 жовтня 1993 року

З біографії

Ольга Мак закінчила семилітку, не маючи ще повних 15 років, по семилітці скінчила однорічний курс по підготовці до високих шкіл, але, як виявилось[,] двері до тих шкіл були для неї замкнені через соціальне походження. Щоправда, покійний батько письменниці не був зарахований до позбавлення прав (а також прав позбавляли і по смерті), але все ж залишив дітям у спадок важке тавро “третьої категорії” – службовця, а з нею було важко дістатися. У ті високі школи – інститути – у першу чергу приймали робітників та їхніх дітей (“перша категорія”), потім безземельних та малоземельних селян (“друга категорія”), а для третьої залишалось стільки місць, скільки не заповнили дві перших. Вступні іспити були ніби обов'язкові, але практично значення не мали. З першої категорії приймали всіх, навіть півграмотних, решту заповнювали другою категорією, а з кандидатів третьої, коли ще були місця, вибирали таких, які були найбільш “соціально близькими”. Партійність батьків чи приналежність кандидатів до партії і комсомолу також відігравали рішальну роль, але письменниці до них не належала.

Зазнавши двічі поразки через свою категорію і безпартійність, Ольга Мак вирішила тимчасово залишити мрію про науку. Життя ставило свої вимоги, родина не мала засобів прожитку, і треба було шукати роботи, що в ті часи було дуже нелегкою справою.

Якраз саме тоді влада взялася за ліквідацію неписьменности серед дорослих, а що неписьменних було найбільше по селах, куди їхати охочих на половину вчительської платні у початкових школах не було багато, то “ліквідаторських” посад не бракувало. Ольга Мак, маючи 16 років, виїжджає за кілька десятків кілометрів од міста в глухе село. Так провчителювала вона два сезони (по 6 місяців кожний) і в початках самостійного життя вдруге стрінулася з українським селом. І коли при першій зустрічі пізнала його в добу “воєнного комунізму”, то при другій побачила його в період ще більшої трагедії – розкуркулення і початків колективізації. Молода вчителька стала свідком безприкладного знуцання над українськими хліборобами, бачила, як грабували десятки родин і викидали їх з рідних хат на мороз і сніг, як представники влади, надіслані партією з міста, погрозами і брутальною силою змушували селян наче б то добровільно вписуватися до колгоспів, як “доводили плани до двору” й чинили всякі інші беззаконня. Ці спостереження і правдиві факти письменниці пізніше відобразила в цілому ряді творів, як, наприклад, “Українське село під більшовиками”, “Земля плаче”, “Проциха” тощо.

Влітку поміж сезонами вчителювання Ольга Мак працює фізично на польових роботах у радгоспі, як з метою заробітку, так і з метою поліпшити свою соціальну “категорію”. І справді, маючи довідки про фізичну працю, вже без перешкод вступає до технікуму

Чужих Мов, а згодом одружується, переїжджає до Харкова, що був тоді столицею УРСР, і там продовжує науку. Її чоловік, літератор і мовознавець, був не лишень людиною інтелігентною, але й свідомою. Він дуже поважно поставився до письменницьких здібностей дружини, але водночас і розчарував її щодо перспектив. Та Ольга Мак вже й сама розуміла, що стати письменником у підбільшовицьких умовах – означало йти на поводи комуністичної партії і возвеличувати її злочини. І коли московські письменники мали ще відносну свободу, то для письменників інших поневолених народів СРСР лишалася одинока можливість: обплъовувати все своє і прихвалювати “великий братній російський народ”, комуністичну партію, її вождів і їхні постанови. А взагалі від усіх митців вимагалось одного “хисту”: завжди співати в унісон з кривулястою політикою Кремля. Інакомислячі письменники й митці, що на початках панування радянської влади вміли використати відносну свободу, були зліквідовані, або під загрозою змушені були каятися у своїх попередніх “злочинах”, відрікатися своєї гідності, вимішувати себе з болотом і потім на практиці доводити свою “поправу”. Твори нейтральні, побутові, аполітичні вважалися “безхребетними”, а тому також і шкідливими. З тих причин майбутня письменниця зрікається усяких мрій про творчість.

Харківський період був дуже короткий і дуже важкий. Тут Ольга Мак втретє стрічається з українським селом, що прийшло в столицю за шматком власного, пограбованого владою, хліба, пухло і тисячами вмирало на вулицях міста. Письменниця каже, що кількамісячне перебування в Харкові з кінця 1932-го по травень 1933-го року залишило на її душі нестерпні рубці, а макабричні образи того часу залишаються свіжими в її пам’яті й досі. Пізніше Ольга Мак присвятила жертвам масового голоду кілька спогадів “Столиця Голодного Жаху”, “У Великодню Ніч”, а оце з нагоди сорокової річниці московського злочину на Україні видала в “Гомоні України” окремою книжкою повість “Каміння під косою”.

Обставини перекидають подружжя до іншого міста, й Ольга Мак переходить із чужих мов на літературно-мовний факультет педагогічного інституту. Вчиться і працює одночасно. По двох роках родина переїжджає до іншого міста, де письменниця знову і вчиться, і працює аж до закінчення школи, що саме співпало з арештом її чоловіка. Поневіряння письменниці як жінки “ворога народу” і складна історія з арештом її чоловіка докладно представлені в спогадах “З часів ежовщини”.

Роки німецької окупації, більшовицький протинаступ, утеча на Захід. Події перекидають письменницю спочатку в Галичину, потім до Словаччини і, врешті, до Австрії, де Ольга Мак лишилася аж до кінця війни. І щойно тоді, коли по таборах почало оновлятися організоване українське життя, Ольга Мак починає ставити свої перші творчі кроки. На сторінках ульмівських “Нових днів” з’являється кілька її невеликих фейлетонів, а вже ширше поле діяльності для письменниці дала американська “Свобода”, з якою авторка нав’язала зв’язки ще з Австрії і співпрацювала довгі роки.

У 1947-му році Ольга Мак виїжджає з родиною до Бразилії і ще раз потрапляє у найбільш несприятливі умови. В ті часи Бразилія була дуже відсталою країною з дуже низькою життєвою стопою, без розвиненого промислу, без шляхів сполучення і сільським господарством, що велося (і в значній мірі ведеться досі) дрібними хліборобами первісним способом. Безробіття давило, а робітник заробляв ледве одного доляра на день.

Перших кілька місяців родина Ольги Мак живе у глибині штату Парана, майже в пралісі, в умовах чисто піонерських. Дерев’яна хата не мала ані шиб у вікнах, ані підлоги, ані стелі, ані навіть комина й увечері освітлювалася каганцем. Воду доводилося носити відром з потоку, а по сіль бігти три кілометри до найближчого містечка. Обставини трохи змінилися після переїзду до міста, але й тут була біда. Та навіть і серед таких обставин письменниця далі уперто пробиває дорогу в літературний світ. Пише наперекір усім і всьому. Треба признати, що з видавництвами йшло легко. Дописи Ольги Мак приймали охоче, платили більші чи менші гонорари (часом, правда, і не платили) і просили писати ще. Гірше було з самим писанням, для якого за родинними клопоти не було ані часу, ані спокою, не було словників, довідників, ані взагалі ніякої літератури, часто навіть паперу, не згадуючи вже, звичайно, про таку “розкіш”, як машина для писання. Та все ж Ольга Мак писала.

Першим великим успіхом письменниці був вихід у світ окремою книжкою її спогадів “З часів ежовщини”, виданої Українським видавництвом у Мюнхені 1954 року. Ці спогади були друковані спочатку окремими фейлетонами у “Свободі”, а з’явилися окремою книжкою у доповненій редакції і, може, саме тому не викликали в авторки особливих емоцій, притаманних усім початківцям, що вперше бачать плоди своєї праці, зшиті в обкладинки і позначені чи то власним, чи то прибраним ім’ям. Не зворушували також ані прихильні рецензії, ані приватні листи: Ольга Мак уже дивилася на свою творчу працю, як на фах і на обов’язок. Перед нею виринає нове завдання – дати щось нове для української молоді в діаспорі. За цей час письменниця наполегливо працює над опануванням португальської мови, вивчає історію та географію Бразилії, її побут, звичаї, пильно занотовує легенди, повір’я і забобони, зокрема заглиблюється в історію індієських племен і приступає до написання трьохтомової повісті “Бог вогню”, що появляється друком у 1956 році, знову ж таки у мюнхенському Українському видавництві. В міжчасі нав’язує тісну співпрацю з більшістю видавництв Європи й обидвох Америк. У 1956 році у видавництві “Гомін України” з’являється її оповідання “Чудасій”, два роки пізніше – двотомний роман з бразильською тематикою 16-го століття “Жаїра”, де авторка наводить багато цікавих маловідомих історичних фактів. Через два роки те саме видавництво видає її роман “Проти переконань”, в 1961 році видавництво Булава перевидає окремою книжкою її велике оповідання “Куди йшла стежка”, і в 1973 році знову “Гомін України” друкує її повість “Каміння під косою”.

З 1961 року аж по 1973 рік Ольга Мак не видає ні одної книжки й саме ім’я письменниці лишень зрідка з’являється під невеликими творами на сторінках різних періодик. На це були свої причини. Але авторка не занехаяла цілком творчої праці і за цей час приготувала велику історичну повість для юнацтва “Руслом угору”. Твір має українську тематику і ставить у цілком новому світлі проблему розв’язання національної приналежності та правности України щодо Кримського півострова. Події розгортаються на тлі 16 століття – доби заснування Запорізької Січі й інтенсивної боротьби християнства з магометанством. Хоча українська громада дуже зацікавлена цим твором, але, на жаль, зниження попиту на українську книжку затримує видання.

В грудні 1970 року Ольга Мак переїжджає з Бразилії на постійний побут до Канади і тепер живе в Торонто. Її приїзд дуже тепло стрінули давні приятелі, земляки й організації. Перший її авторський вечір улаштував літературно-мистецький клуб, другий – організації СФУЖО¹. Пізніше письменницю запрошує гурток книголюбів з Гамільтону, юні книголюби при Рідній школі в Етобікок, Організація українко Канади ім. Ольги Басарабової в Монтреалі, ОЖ ООЧСУ в Чикаго, АДУК в Дітройті, ОЖ ЛВУ² з Рідною школою в Сант Кетрине.

¹ Світова федерація українських жіночих організацій (СФУЖО) виникла 1948 р. на Світовому Конгресі Українського Жіноцтва у Філадельфії, щоб згуртувати членкинь відповідних українських організацій, координувати їхню працю, репрезентувати їх перед своїм громадянством і чужинецьким світом і вести працю в обороні українського народу. З 1983 р. Екзекутива (виконавчий комітет, керівний орган) СФУЖО й журнал “Українка в світі” перенесені до Канади. Станом на кінець 2014 р. СФУЖО, із центральним представництвом у місті Торонто в Канаді, об’єднує 27 організацій із 17 країн на чотирьох континентах. Складові організації СФУЖО працюють у громадських, релігійних, культурних, освітніх, еміграційних та гуманітарних напрямках.

² ООЧСУ – Організація Оборони Чотирьох Свобід України. Заснована 27 жовтня 1946 р. на нараді представників різних українських установ у Нью-Йорку. Перший З’їзд ООЧСУ відбувся у Нью Йорку, 31 серпня 1947 р. Ставить перед собою мету максимально об’єднати українську діаспору на теренах Америки та діяти в інтересах України та українства в усьому світі. Діяльність не обмежується політикою, а включає також культурну, просвітницьку, спортивну тощо. Назва й ідеологія організації базовані на Декларації Президента США Ф. Д. Рузвельта, котрі лягли в основу Атлантичної хартії (підписана 14 серпня 1941 р.) як чотири свободи, що відзеркалюють головні принципи американської демократії. Це свобода слова, свобода совісті, свобода від страху та свобода від злиднів. ОЖ ООЧСУ – очевидно, Об’єднання жінок ООЧСУ. АДУК – Асоціація діячів української культури. ОЖ ЛВУ – ОЖ – Об’єднання Жінок Ліги визволення України. ЛВУ заснована 1949 р. в Канаді під впливом ОУН із метою допомагати визвольній боротьбі українського народу.

Приїхавши до Канади, письменниця скоро входить в громадське і літературне життя цієї країни. Починає активніше виступати на сторінках преси, бере участь в літературному конкурсі Союзу українок Канади, виступає з доповідями і рецитаціями на різних імпрезах, з 1971 року до 1972 була заступницею голови ОПЛДМ.

Твори Ольги Мак були тричі відзначені на літературних конкурсах:

1. 1956 р. на конкурсі Українського літературного фонду в Чикаго був відзначений другою нагородою її “Чудасій”.

2. 1960 р. на конкурсі фундації Марусі Бек при СФУЖО історичне оповідання “Лебідка” – першою нагородою.

3. 1972 року на конкурсі Союзу Українок Канади в Едмонтоні драматичний етюд “Дала дівчина хустину” – третьою нагородою.

З більших творів, друкованих фейлетонами в періодичній пресі, слід відзначити такі: “Земля Плаче”, “Шкіци з Бразилії”, “Українське село під більшовиками”, “Червоний Скетч у Словацькому виконанні”, “Мої учителі”, “Коли скрипіли возики”, “За гріхи батьків”, “Воно знову оживає” – драматичний етюд з останніх днів життя Тараса Шевченка, “Суджена”, “На місячнім промені”, “Душа Дикого Степу”, “Любо”, “Сила юности”, “Орденоносець”, “Історія половини вишиваного рушника”.

Про себе Ольга Мак каже, що вона завжди “любила йти проти вітру й плисти проти течії”. Велика мрійниця по натурі, вона, однак, тверезо дивиться на життя і готова ставити чоло новим іспитам і новим розчаруванням, бо звикла до них настільки, що без них, як вона запевняє, життя втратило б смак. Згадуючи свій твердий життєвий шлях, письменниця не нарікає і не скаржиться. Навпаки, з перспективи часу дивиться на пережиті труднощі з гумором і пишається, що вийшла з них переможно.

Маючи велике врозуміння до людських слабостей, Ольга Мак все ж завжди мала ідеалом людину вольову і з глибокими чеснотливими засадами. Однак її врозуміння сягає певних меж, за якими починається обивательство, байдужість і моральний розклад. Щодо цих явищ письменниця завжди займає безкомпромісову позицію і послідовно борює їх у всіх своїх творах.

Стиль усього літературного доробку Ольги Мак виразно позначений рисами імпресіонізму й романтизму, гостротою і драматизмом.

На додаток:

1. Учителі моєї школи були майже всі свідомими українцями, хоч і не всі українського походження. Пізніше їх, за незначними винятками, більшовики знищили.

2. Ольга Мак має 9 років педагогічного стажу викладача української і російської мови і літератури в середніх та високих школах.

* * *

Дуже тужу за Кам'янцем, який вважаю своїм рідним містом, хоч не жила в ньому постійно. Педагогічний інститут скінчила в Ніжині, а перед тим була в Харкові і Кривому Розі. Під час війни тікала з двома дітьми (чоловіка більшовики зліквідували) через Галичину і Словаччину аж до Австрії, де мене і застав кінець війни. В Австрії одружилася вдруге і вже з чоловіком й однорічним сином опинилася в Бразилії. Після нової екзотичної біди під тропіками, яка тривала 23 роки на рижі (у вас кажуть “рис”) і чорній фасолі та інших незнаних вам південно-американських делікатесах, приїхала на білий канадський хліб з грубо намащеним маслом. Клопіт лише, що лікарі грозять пальцем і на яєшню, масло, солодоці і білий хліб, кажуть “ні-ні!”, а натомість радять хліб чорний разовий, капусту, гарбуз і всяку іншу хопту. Тож бідуюмо без потреби, покутуючи давно відпокутувані гріхи ще раз.

Висила Вам копію допису майже тридцятилітньої давности. Може придатися для різдвяного числа “Вісника”. Можете й самий лист опублікувати, коли вважатимете за потрібне. Лишень згадайте, що пише колишня Оля Петрова чи Петрушка, як мене дражнили. Може[,] якась жива душа й обізветься. Коли вас щось цікавить – питайте. Радо буду відповідати.

Я б дуже хотіла одержувати "Вісник". Біда лишень, що нема як вислати передплати законною дорогою. Але маю надію, що хтось із Кам'янця приїде до Торонто. Я живу таки в Торонто, а Вестон – це лише поштова адреса. І мій телефон 247-8037. Це важно запам'ятати, бо мого імені в телефонічних книгах нема.

Вітаю всіх від щирого серця і з нетерплячкою чекаю на відповідь.

Ольга Мак.

П.С. Між іншим Новий міст (чи він і далі так називається?) в деталях обраховував мій покійний тато. Проектували інженери, а він відігравав роль сучасного комп'ютера. Мама просто захлистувалася від мудрости свого чоловіка і від браку спроможности зрозуміти, як це може за одну хвилину тим мостом пройти одна восьма частина коняки (а втім за точність поданих чисел не ручу).

* * *

Торонто, 15.10.1993 р.

Дорогий земляче-редакторе! Оце передаю через треті руки Вам 20 дол. Це ніби було б на пресовий фонд "Вісника", але, коли там редактор з голоду й холоду помирає, то перше, ніж часопис, треба рятувати редактора й забезпечити його бодай торбою бараболі. Дивіться там самі, що потрібніше. Ставлю лише одну умову: обов'язково повідомте мене, чи одержали Ви моє "послання", вислала Вам 8 жовтня ц. р., ну і, звичайно, чи одержали оце друге, котре пересилаю через пана Дмитра Чередниченка з Києва. А Чередниченкові передаю через п. М. Слабошпицького, який приїхав сюди на конгрес СКВУ. А Ви, своєю чергою, передасте приложене "послання" до Тамари Андріївни Сис-Бистрицької. За що Вам дякую.

Вітаю і бажаю всього доброго.

Ваша Ольга Мак.

* * *

До ВПШ редактора Віталія Мацька
"Кам'янець-Подільський вісник"
Торонто, 29 травня 1994

Дорогий земляче Редакторе!

Властиво, не знаю, чи Ви ще сидите на редакторському стільці, чи відступили своє місце кому іншому. Якщо потрудитесь і напишете до мене, а ще до того вишлете якесь число "Вісника", зокрема і те, в якому ви видрукували мій лист, буду Вам дуже вдячна. Просила б взагалі написати до мене час-від-часу, але знаю, що висилка листа з України тепер становить собою поважну практичну і фінансову проблему. У нас кажуть, що в Україні вже до того дійшло, що ні конвертів, ні марок не можна купити.

Бувайте здорові! Може якраз і відгукнетесь?

Ваша Ольга Мак.

* * *

Торонто, 4-го лютого 1995

Дорогий земляче, редакторе, голово і Віталіє Петровичу!

Ваш лист прибув іще 11-го січня, але аж сьогодні змушую себе покинути все й відповісти.

Але, перш усього, представтеся: рік народження, освіта, фах, сімейний стан, кримінальний рекорд, партійність і віровизнання, бо ж оце розмовляю з Вами, як з рямцями без портрету, з самим лишень склом. Незручно.

Лист і часописи одержала, дякую. Книжка мені дуже сподобалася, хоч я її не одержала і не бачила. Але сама назва дуже багатообіцяюча: "Злотонить". Чудово! Вперше це слово стрічаю, а воно таке промовисте і таке природне. Прекрасне, прекрасне! Тільки, де ж застрягла книжка? Ні в Канаді, ні в США пошта не пропадає. Як не знаходить адресата, то вертається до надавця. Щось тут незрозуміле.

Вибачте за затриману відповідь – я повинна була раніше подати Вам адресу Суспільної служби. Ця організація робить колосальну роботу, хоч має всього, здається, дві платні сили. Решта – добровольці, які працюють по вісім і більше годин денно, п'ять і більше днів на тиждень. Роками. За саме лишень признання, або... за наклепи. Їх часто зловживають, на них нарікають, зокрема наші земляки з України часто звертаються до них з просто безличними проханнями: пришліть оксамитну куртку або, ще краще, пришліть купальник і крем проти сонця. Тамарі Сосновській з її громадкою інвалідів вони, правда, щось прислали, і взагалі організаторів робочих колективів підтримують. Зверніться – побачите. Адресу подаю нижче.

Маю пару соток старих журналів і книжок. Приїдьте – заберіть. Жартую, звичайно. Справді маю, і маю у двох різних місцях: тут, у своєму апартаменті, і на старому місці, в доньки. Це на протилежному кінці міста – за яких 40 км звідси. Миський транспорт в Торонті так добре зорганізований, що я за годину доїжджаю на місце, хоч мені треба яких 10 хв. йти пішки до автобусу, пересідати в метро. Отже, треба поїхати, треба книжки відібрати, покласти і тоді закликати агенцію, яка займається перевозами. Здається, на пересилку книжок ми маємо якісь пільги. Наші зараз усе стараються пересилати на Луганщину і в інші зрусіфіковані центри. Побачу.

Ви не повинні почувати ніяких докорів совісті, звертаючись до мене. Я, правда, таки вже стара, й оце останній рік якось раптом мене придавив тягарем усіх попередніх. Ніяких особливих проблем наче й не маю, якщо не рахувати двох, здається, артритів найвищого гатунку. Даю собі якось раду зі своїми побутовими проблемами, але здібність до напружено-розумової праці впала попросту катастрофічно. Це пригноблює і ще більше погіршує ситуацію... От, два телефони, стукіт у двері, й уже думки розбіглися. Здається, мала намір Вам сказати, що до мене можете і повинні звертатися у кожній потребі. Мене при житті тримає лишень сама свідомість, що я ще комусь для чогось потрібна. Головно, вдома, на Україні. Так би хотіла поїхати ще раз! Найменше на два місяці і розглянутися краще, бо ж позаминулого року була лишень свого роду розвідка. Скрізь бігом, бігом і взагалі, Ви можете мені не повірити, але, коли б так хтось відкинув у мене сорокієку з мого віку, я б, далекі, вернулася б назад. На Україні біда, на Україні (от не можу писати: у вас всяке неподобство), але на Україні є люди. Тут є патріоти – цього не можна заперечити, є більше і є менше щедри на національні справи люди, але Людей дуже мало. Моє покоління відійшло, а нове, власне, вже й не таке нове, бо вже по шістдесятці, а тим більше молодше, повторюючи безконечно при кожній нагоді про свою відданість у зберіганні української культури й української традиції в діаспорі, поняття не мають, що таке культура, а традиції дотримуються тільки харчової.

Але годі про це! Напишіть мені, чого би Ви від мене бажали. Рада буду прислужитися. Вітаю щиросердно
Ваша Ольга Мак.

* * *

Торонто, 10 червня 1995 р.

Синашу редакторе,
не пишіть мені дурниць, бо вони мене злостять. Ви не могли додуматися, що відсутність листів від мене – наслідки злочинства пошти? "...більше надокучати не стану. Можливо, у Вас для мовчанки є якісь причини...". Чи Ви і ви – всі там не можете зрозуміти, що для мене на Україні кожна жива порядна людина – це наче реставрована родина, з якої у мене рідних по крові там не залишилося нікого?!

Книжки Вашої так і не одержала. Чому не дали мені адреси того Вашого Коця чи Коця?¹ Я б до нього написала. Тут пошта не пропадає.

Тепер наново:

Дорогий синашу редакторе!

Завтра постараюся, врешті, вислати пакуночок: книжку “3 часів єжовщини”, 5 (п'ять) фотографій і копію одного документу. Там розберетеся.

У нас посуха і горять ліси. В самій провінції Онтаріо сьогодні нарахували 417 вогнищ, з яких 60 не можна взяти під контроль. Гасять 5000 вишколених пожежників з літаками, автотанкерами з водою і 3000 добровольців. Це страшно драматичне видовище і справжнє нещастя. Людей, порозкиданих по лісах в окремих оселях, найбільше автохтонів-індіан, вивозять автобусами, вантажниками й рятують гелікоптерами. Рятують і звірів, але багато гине, зокрема птаство. Сумно-сумно!

Вітайте кам'ячан, зокрема мою Тамасю Андріївну. Незакінчений лист до неї страє мені в компютері, з яким я ще не повністю даю раду.

Трощить мене артрит (гляди, скоро треба буде з палицею ходити), палить гастрит, в одному оці, слава богу, починається катаракта, в другому – главома. Одним словом – “все йде на краще, друже мій”. Тільки писання не йде.

Вітаю. Ваша – Ольга Мак.

* * *

Отже, копія документа:
Служба безпеки України
Управління по Дніпропетровській області
7 лютого 1995 р. № П-7099/10
Ректорові Ніжинського державного
педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя
академікові Арвату Ф.С.
На № 15/661 від 27 грудня 1994 року

Згідно з поставленим в запиті питанням по матеріалах архівної кримінальної справи встановлено, що Дорошенко Вадим Олександрович, 1905 року народження, уродженець м. Кам'янець-Подільського, який мешкав у м. Бердичів, працював викладачем Бердичівського учительського інституту, вироком Дніпропетровського обласного суду від 21–28 квітня 1941 року безпідставно був звинувачений в нібито учинені ним злочинів передбачених ст. ст. 54-2, 54-10, 54-11 КК УРСР та засуджений до розстрілу, з конфіскацією всього особисто йому належавшого майна. Про виконання вироку або подальшу долю засудженого Дорошенка В.О. в матеріалах архівної відновленої кримінальної справи документів або відомостей немає. В розшуках Інформаційних центрів Міністерств внутрішніх справ України та Російської Федерації цих відомостей також не встановлено. Інформаційним центром Управління внутрішніх справ Дніпропетровської області повідомлено, що по обліковій картці зазначено, що Дорошенко Вадим Олександрович вироком Дніпропетровського обласного суду від 21–28 квітня 1941 року на підставі ст. ст. 54-2, 54-10 ч.2, 54-11 КК УРСР був засуджений до ув'язнення в виправно-трудовах таборах строком на 10 років, помер, відбуваючи покарання, 30 грудня 1944 року в Усольськiм ВТТ, похований в селищі Чорна Солікамського району Пермської області. Інших відомостей про засудження та подальшу долю Дорошенка В.О. не встановлено.

¹ Коць Мар'ян (Маріян) Іванович (29 червня 1922 р., Львів – 2 березня 2011р., Львів) – меценат, громадсько-культурний діяч, журналіст, видавець. Мешкав у США, неподалік Нью-Йорка. Займався добродійною діяльністю, матеріально підтримував Асоціацію дослідників голодоморів, Музей гетьманства, композиторський конкурс у рамках “КиївМузикФесту”, донецькі школи та дітей Чорнобиля. Тривалий час очолював Інститут східноєвропейських досліджень ім. В. Липинського, був співзасновником Українського соціологічного інституту, редактором періодичних видань “Наша громада”, “XXI століття”, “Голос діаспори”. Через М. Коця адресат передав для О. Мак свою книжку літературно-критичних нарисів “Злотонить” (1994). Очевидно, для авторки постать М. Коця була мало відомою.

Ухвалою судової колегії в кримінальних справах Верховного суду УРСР від 14 листопада 1956 року вирок Дніпропетровського обласного суду від 28 квітня 1941 року відносно Дорошенка Вадима Олександровича скасований та справа про нього провадженням припинена за недоказаністю його вини. Дорошенко В.О. реабілітований.

Згідно постанови Верховної Ради України “Про тлумачення Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” ознайомлення матеріалів архівних справ проводиться реабілітованими або, за їх згодою, рідними реабілітованих.

Начальник Управління СБ В.М. Слободенюк.

* * *

Торонто, 6 червня 1996 року

Мої дорогі земляки і друзі!

Не вважайте моєї довгої мовчанки недбальством чи байдужістю і вірте мені на слово честі, що за весь цей час я думками була ближче з вами, ніж в часи найінтенсивнішого листування. Бракує мені вас дуже, і кожного дня я повертаюся від порожньої поштової скриньки з гірким почуттям самотності, хоч знаю, що мені ніхто листа не винен, а навпаки, я винна всім. Але, бачите, я впала в халепу й дуже невчасно занедужала. Властиво, вся ця історія почалася вже давненько, але стала особливо дошкульною з минулого року. Якось воно трималося-трималося, а моді все несподівано полетіло шкереберть. Останніми місяцями живу від таблетки до таблетки, що, заспокоюючи біль, наганяють сонність й очманіння, хоч іще, слава Богу, до стероїдів не дійшло. Та ви покищо панахид не замовляйте, бо моїм ворогам до моєї смерті доведеться ще трохи почекати. Тепер мої ескулапи, врешті, додумалися, що[,] мабуть, у мене, крім поштового віку й артриту, є ще якісь інші проблеми і щось там уже докопуються. Але у мене робочий рік трохи пропав. Маю кілька речей початих й обірваних майже на пієслові. Дещо й актуальність утратило. Так, наприклад, як і цей допис, чи есей, чи назвіть його як хочете, що його ось тут залучаю¹. Готувала я його для щоденника “Свобода”, але писала аж чотири місяці, тож уже й “каша вистигла”. Та ще й з друком клопоти виникли. Моя друкарка (printer) недолюблює нестандартного диска з українським шрифтом. Стандартний зроблений за системою Smith Corona, а мій – Royal, за мою друкарською машинкою. Е, та це довго і нудно розказувати! Коротше кажучи, остогидло мені писання, остогидло друкування (внук, врешті, забрав до себе і видрукував на своїй друкарці, але знову вийшли клопоти), остогидло перечитування тексту і виправлення недоглядів. Так і лишилося, так я навіть вислала без найменшої надії до “Свободи” і так дала копії кільком людям, що такими справами цікавляться. Дала – і ніби кинула запаленого сірника в суху солому: “Таж то страшно важливе!.. Таж то треба видрукувати обов’язково!.. Таж того люди не знають!.. То треба поширити не лишень в діаспорі, а й в Україні!” Через три-чотири дні я цілком утратила контроль над своїм вимученим від хвороби дописом. Мої прихильники мерщій кинулися відбивати копії і поширювати їх далі, а ті “далі” робили те саме і знову поширювали ще далі. Так було вручено копії майже вісімдесятьом делегатам пленарної сесії президії секретаріату Світового Конгресу Українців, порозсилано до наукових установ у Канаді й Україні, до учительських об’єднань, також у Канаді й Україні і, вже не знаю, ще куди, бо повторюю, цілком утратила контроль.

¹Ідеться про статтю Ольги Мак “Катедра українських студій чи кафедра малоросіяництва?” (Універсум. – 1997. – № 11-12). Мовознавчий матеріал письменниці розіслала всім знайомим адресатам. Авторка виявила чітку позицію дотримання “Українського правописного словника” Григорія Голоскевича, видрукованого в Харкові 1929 р., що його виробила державна правописна комісія й затвердив Народний комісар освіти (6 вересня 1928 р.). Перед тим правопис української мови був ухвалений 1927 р. шляхом голосування на Всеукраїнській правописній конференції (Харків) за участі делегатів усіх українських земель. Стаття О. Мак була своєрідним протестом проти четвертого видання “Українського правопису” (К., 1993), у якому вона не побачила суттєвих змін і повернення до мовознавчої практики 20-х рр., на що вказує й назва статті.

Звичайно, я вдоволена таким успіхом, – усе ж недаром рік страчено, та ще тішуся тим, що зіпхнула зі своїх плечей ще один обов'язок, який муляв мене, мов піщинка в чоботі. Може, воно навіть і на краще вийшло, бо так допис прочитає більша кількість читачів, ніж прочитала зі “Свободи”, і то читачів, більше чи менше причетних до справи. Хай навіть і незгідних зі мною, хай навіть охочих вступити в дискусію – тим краще.

І таке то моє писання. Почала цього листа ще 6-го, сьогодні вже 13-те, а коли порозсилаю – не знаю. Час у мене справді дуже обмежений, бо у просвітлинах між атаками артриту і посоловінням від усяких аспірин на перший плян виступають порожні горщики, потребуючі води й мила підтвички чи незамітана хата. Творчий процес мусить їм поступатися. Маю намір до цього спільного листа додати ще кожному з вас окремо персонального, але, якщо знову затримаюся – не гнівайтесь.

Тепер взагалі стало якось краще. Я ж цілу зиму з будинку не виходила. Тепер уже здолаю і вулицю перейти і навіть пройти зо два квартали. В зимовій одязі про це навіть мови не було. Також моя Мирослава вже повернулася до Торонто і, хоч ми живемо на протилежних кінцях міста, у випадках потреби приїжджає чи до мене, чи по мене.

Отут залишаю на вибір три гори: щирих стисків долонь, обіймів і поцілунків. Прошу дуже кожного з вас вибрати собі те, що найбільше відповідає нашим взаєминам.

Щиро ваша Ольга Мак.

* * *

Дорогий синашу редакторе Віталіє Петровичу!

Виходить, що Ви – єдиний вийняток з адресатів цього спільного послання. Чи, може, не одержали моєї відповіді ще з 11 жовтня минулого року? Вона була довжелезна, і було б шкода, коли б не одержали. Але я можу вислати копію. Уявіть собі, що я, переглядаючи старий адресар, несподівано знайшла там п. Коця, який подвизався у справах голодомору. Звичайно, відразу до нього написала і скоро одержала відповідь, яка мене дуже розчарувала: він у Хмельницькому не був, Мацька[,] може[,] бачив, може, ні. Має, бачите, дуже багато всяких доручень і вже не пам'ятає, кому він що передав, а кому вислав. Взірцевий посередник!

Дуже Вам дякую про все, що Ви там про мене написали, а ще була б радіша прочитати. Вишліть, будьте добрі, у заміну на гречану крупу, яка прийде в пакунку, що його моя донька обіцяла вислати ще на цьому тижні. Понад стандарт додаю трохи солодоців. Думала для Ваших “малих”. Але Тетяна може образитися, взявши такий жест за кпини над її дорослістю, а Йвась, навпаки, образиться, що його трактують як “малого”. А він же вже великий, чи неправда? Тож доведеться солодоці з'їсти татові. Пакунок, мабуть, прийде від мого офіційного прізвища – Гец (“Нес”). Не люблю його з різних причин, але правно не переходжу хоч би й на псевдо, бо ж син, невістка, троє внуків і молодша донька – Дорошенко (Дрочинська) також була вписана в документах вітчима на його прізвище, як і старша. Але старша, одружившись, прийняла інше.

Вітайте Тамару Андріївну, коли вона ще жива... От і написала дурницю: я до неї рівночасно посилаю ідентичне послання, а винна їй листа ще з листопада минулого року. З мого боку це – справжнє неподобство. Не привітала її з успіхом і премією.

Зі страхом чекаємо вислідів російських перевиборів. Ану ж Зюганов...

Вітаю сердечно!

Ваша Ольга Мак.
18 червня 1996 року.

* * *

Торонто, 6 жовтня 1996 року

Шановний Віталіє Петровичу!

Давно вже одержала Вашого листа з вирізками, але не спішила з відповіддю, щоб знайти відповідний тон і слова, які б не завели мене задалеко, бо я дуже не люблю ранили людей. Але й неподобств також не дарую. Ви блукаєте на кожному

кроці, наосліп, шукаючи виходу з ситуації, намагаючись позбутись конкретних фактів загальниковими фразами, які нікому нічого не кажуть... і вийшло "Іван сім верст по коліна". Ви ж і в моєму життєписі частину списали з Д. Чередниченка, а решту наплутали. Наприклад, чому Ви написали, що мої сестри і тато померли з голоду? Я не згадувала всього в подробицях, бо уважала, що воно неістотне, але неправди також не можу промовчати. Отже, моя старша сестра померла на одинадцятий день після того, як ми поселилися у Вільхівчику¹, від привезених ще з Києва сухіт. Через дев'ять днів померла наймолодша від туберкульозного менінгіту. Тато помер через 10 місяців на пістряка шлунку. В той час ми ніякого голоду не знали. Наші шляхетні й добрі сусіди-вільхівчани без кінця-краю приходили до нашої хати і приносили "печене і варене, і сире". Голод почався щойно кілька місяців після татової смерті – навесні 1921-го року, після того, як комуністична влада "під червону мітлу" вимела засіки й комори всіх селян до останнього зерна.

Якось воно так несмачно все виходить. Та я не покидаю віри, що наші люди не всі здеморалізовані, знеохочені до праці й безвідповідальні. Рівно ж вірю, що у Вас вистачить мужности признати мені слушність і зробити відповідні висновки, які послужать Вам на користь.

Вітаю!

Ольга Мак.

* * *

Листи від Мирослави Гец

Торонто, 25.01.2005 р.

Шановний і дорогий п. Мацько, вітаю Вас з Перемогою!

Я попросту не маю слів, щоб Вас перепросити за таку непростимо довгу мовчанку. Мені просто не віриться, що так минуло два місяці в моїй надії, що завтра може буде краще, то напишу. В мене було дуже погано з ревматизмом і мені виписали якесь нове лікарство, що допомогло на ревматизм, але мене отруїло. Я не тільки почувалася хвора, але по шкірі повідкривалися рани, що дуже боліли. Я, коли похопилася, перейшла на якесь китайське лікарство, і потрохи вилажу з халепи.

Я була безмежно зворушена Вашою згадкою про дев'ятдесяту річницю маминого народження². Цю річницю відзначили в Києві і тут, в Торонті, але в обидвох випадках це зробили з моєї ініціативи. Ваш же допис ще більше цікавий тим, що це Ви пам'ятали дату. Дуже і дуже Вам дякую!

Рівно ж приємна несподіванка була та, що Ви пам'ятаєте про 100-ту річницю татового народження. Я протягом цілого минулого року думала, що про це треба подбати, але[,] по-перше, не знала до кого звернутися, а на додаток, як вже згадувала, була хвора. Знаєте, біль хоч і не хвороба, але опановує людину так, що все якось тратить значення. Ваш лист мені впає як манна з неба! Найбільше мене зворушило те, що про це пам'ятав ще хтось[,] крім мене.

Ви просите пробачення за те, що ставите запитання про татовий життєпис. Мені[,] навпаки[,] дуже приємно дізнатися, що хтось цікавиться моїм татом, котрого я, можна сказати, майже не пам'ятаю і котрого замордували 60 років тому (минулого місяця сповнилася 60-та річниця). Я з великою приємністю подам Вам всі відомості, які можу, бо, повторюю, тата пам'ятаю як кризь сон. Мені було три роки, коли його заарештували останній раз.

Тато народився 9 березня і, як Ви згадували, 1905 року в Кам'янці-Подільському. Тато називався Вадим Дрочинський, але тому, що дідусь, його тато, під час революції виїхав за кордон, тато, зовсім з практичних примх, змінив ім'я на Дорошенко. В татовій родині було двоє синів, тато старший і молодший брат Григорій, що був тяжко хворий ще з диточих літ і що помер, маючи трохи більше 20 років. Тато лишив двоє дочок, старшу Вікторію і молодшу мене, Мирославу.

¹ Село Вільхівчик нині територіально належить до Корсунь-Шевченківського району Черкаської області.

² До 90-річчя Ольги Мак у місцевій газеті була надрукована моя стаття "Простір для розлуки" (Подільський кур'єр. – 2003. – 24 липня), яку надіслав дочці письменниці Мирославі Гец.

Мій вітчм родом зі села Ляцко, недалеко Добромиля, називався Микола Гец, і помер 19 січня 1993-го року. З другого шлюбу був син Микола.

Хоч тата заарештували останній раз в 1940-му році, ми дізналися аж в 1995-му, що його не розстріляли згідно з вироком, а помилували на 10 років каторги в Росії, де він загинув 30 грудня 1944-го року в Усольськiм ВТТ¹. Був похований в селі Чорна Солікамського району Пермської області. Завдяки старанням професора Александра Астаф'єва, бувшого викладача Ніжинського педагогічного інституту, мама дістала документи татового судового процесу.

Ще з дитинства мама мріяла бути письменницею, але, вийшовши заміж (2 лютого 1932-го), тато їй наказав закинути всякі мрії про письменство, бо знав, що вона упідлюватися перед владою не буде і за це змусить заплатити. Під час війни мама з нами двома виїхала до Австрії, де вийшла заміж другий раз, і коли тільки припинилася війна, почала писати. Її перші спроби були дописи до часописів, і вона підписувалася Ольга Гец. Коли ж постановила написати спогади про татовий арешт, виникла потреба затерти сліди за собою, бо там лишилася і її, і вітчмова родина. Прізвище Мак не пов'язане ні з ким. Це попросту думка: як це себе назвати? Я певна, що тоді мама не подумала, що це ім'я стане таке відоме.

Татова родина була з К.-Подільського. Мама ж там народилася тому, що дідусь, її тато, був одним з інженерів, що будували міст над річкою Смотрич. Коли мама була ще немовлям, родина виїхала, і повернулася до К.-Подільського як мамі було вже 9 років. Родини тата і мами оберталися в інших колах, і тому мама познайомилася з татом вже маючи 16 років в селі (не містечку?). Солобківці², де мама вчителювала в лікнепі (ліквідація неписьменства), а тато був інспектором народсвіти. Зустрілися знов в Харкові, де тато дістав посаду викладача, а мама була студенткою. Там побралися.

Фото, про яке Ви загадуєте, напевно, це їхня шлюбна знімка. Взагалі татових фотографій дуже мало, бо ж 60 чи 80 років тому назад знімки не були такі щоденні події як тепер. Мамина знімка з діточих літ, мене зворушила і, завдяки Вашій статті, я маю записані імена її товаришок.

Листа до доктора Вериги я переслала, і він навіть до мене телефонував, що вже Вам вислав ті відомості, що Ви просили. Пані Світлана Кузьменко³ дякує за пам'ять і в свою чергу Вам передає привіт.

Я ще раз прошу вибачення, що так затримала відповідь. Як бачите, цього листа не можна було написати за годину чи дві, а коли думка не тримається листа, а біжить до того, що десь болить, то тягнеться ще довше.

Я, щоб принаймні Вам дати знати, що тут діється, хотіла потелефонувати, але на адресу, Ви подали поштову скриньку, а без адреси не можна дістати числа телефону. Потім впала на думку, що, може, в маминому адресаті буде Ваша адреса. Знайшла вул. Попова, але мені сказали, що такого на списку нема. Може, Ви змінили адресу?

Мені останнім часом пропало два листи на Україну, і тому, що я вже так затрималася, то я зроблю відбитку з цього листа і пішлю окремо. Може, буду мати щастя, що принаймні один лист дійде.

Прощу мені дати знати, якщо Ви потребуєте ще яких даних. Зроблю, що зможу. Дякуючи Вам за пошану до моїх батьків, зостаюся з пошаною, ваша – Мирослава Гец.

* * *

Торонто, 24 березня 2007 року

Шановний і дорогий пане Мацьку.

Вчора отримала Вашу нову адресу і відразу пишу. Я від Вас не маю ніяких вісток вже коло двох років. Останній лист від Вас був з дописом, вшановуючи столітню річницю народження мого тата⁴. Я признаюся, що не відповіла так негайно як

¹ ВТТ – виправно-трудоий табір.

² Село Солобківці нині територіально належить до Ярмолинецького району Хмельницької області.

³ Ідеться про письменницю Світлану Іллівну Кузьменко (1928–2013), яка мешкала в Торонто і з якою мені пощастило листуватись.

⁴ До 100-річчя з дня народження В.О. Дорошенка (чоловік Ольги Мак) адресат надрукував статтю “Повернення із небуття” (Подільські вісті. – 2005. – 22 лютого), яку надіслав Мирославі Гец. Саме про цю подію загадує авторка листа.

було належно і як я сама хотіла б, тому що була хвора (була затроєна ліками так, що ще по сьогоднішній день не зовсім очуняла).

Я дуже хотіла Вам якось віддячитися за вашу увагу до моїх батьків, і в кінці 2005 року, перед Різдвом, хотіла вислати посилку, як це робила моя покійна мама, але не мала Вашої домашньої адреси. Тому зробила грошовий переказ і листом Вас повідомила про нього.

Я засадничо залишаю відбитки всіх листів, але на цей раз, в зв'язку з хворобою і не передбачаючи клопотів, полінувалася піти до крамниці, де можна зробити фотокопію і вислала листа так.

Не зможу Вам переповісти дослівно того, що було написано в листі, бо зі збігом часу та спонтанність, з якою я писала, затерлася. Писала Вам, яка мені була приємна несподіванка, що Ви вшанували цю річницю, і яка я була зворушена тим, що, крім мене, Ви були самотньою людиною в світі, що про це пам'ятала. Також написала, що передачу Ви можете вибрати в будь-якому банку Аваль (там, де виплачують пенсії), коли викажетеся пашпортом і скажете секретний номер. Без паспорта і цього номера, передачі не випустять.

Не отримавши відповіді від Вас, я не знала, що думати, чи Ваш лист не дійшов, чи Ви мали свої клопоти, але здебільша не дуже й думала, бо на додаток до хвороби, я бігала по лікарях, пригтовляючись до поважної операції. Аж трохи перед тим, як я вже мала йти до лікарні (в липні місяці мені вставили штучний клуб) до мене потелефонували з підприємства "Карпати" і повідомили, що Вашого грошового переказу не вибрано. Я відразу зробила те, що роблю тепер: замість писати рукою, видрукувала листа на комп'ютері два рази, зазначаючи, що ви повинні в банку сказати, що переказ давній (21-го грудня 2005-го), поклатала в дві окремі конверти і послала, залишивши записку листа на диску. І так, якби хто наврочив: листи, що я вислала не повернулися, диск затявся, і пропали всі листи, що були на ньому, включно з Вашим, а з Карпат повідомили, що переказ досі не вибраний.

Тоді я зорієнтувалася, що Ви, напевно, змінили адресу, і почала розпитуватися. І хто її подав? Галина Кирпа, з котрою я дуже часто переписуюся! Отже, знов видрукую листа два рази, і посилаю в окремих конвертах.

Ще хочу використати нагоду, щоб Вас привітати зі святом Воскресіння Христового, побажати радісних свят і смачної паски.

Надіючись, що наше спілкування якось направиться, зостаюся з пошаною, Ваша Мирослава Гец.

* * *

9 червня 2013 р., Торонто

Пане Віталію, Ігоря Качуровського пам'ятаю. Властиво, пам'ятаю, що такий існував і до нас часто заходив у Біллаху (Австрія). Але тепер не могла б його описати, бо тоді ще була дитиною. Знаю, що мама з ним листувалася. Коли не помиляюся, він пізніше виїхав до Англії.

Що торкається "Бога Вогню", він нічого не переплутав¹. Я справді не дала дозволу з кількох причин. Одна з них була та, що мама мала намір повість скоротити, і я маю ті книжки, що вона покреслила. Вона казала, що книжка пересичена відомостями. Друга причина була та, що ілюстрації були попросту катастрофальні, і ми всі зрозуміли, що ілюстратор повинен бути бразилієць. Далі, в книговодстві тих, що пробували видати, щось мені було неясне, не пам'ятаю точно і не хочу шукати в архівах, але пару місяців перед тим я видала "Каміння під косою", і ціна була два долляри від примірника.

Видавці ж мали дістати позичку з ціною, здається, сім долярів від примірника. Я їм порадила звернутися до того видавництва, що видало "Каміння...", щоб знизити ціну і зменшити позичку, але не дістала відповіді.

¹ У листі до В. Мацька І. Качуровський 6 червня 2011 р. писав: "Бандерівці мали намір перевидати пригодницьку повість для молоді "Бог вогню", але Мирослава не дала дозволу...". При нагоді я попросив Мирославу Гец, щоб вона підтвердила цю інформацію, на що отримав вичерпну відповідь.

Дуже, дуже хочу видати кілька маминих книжок. Властиво, також хочу подбати про англomовний переклад, але, в першу чергу, хочу довершити святкування маминого століття і відкриття пам'ятника. Властиво у зв'язку з цим мій час такий обмежений.

Тепер, буду прощатися.

На все добре, ваша Мирослава

* * *

2. 10. 2013 р., Торонто

Шановний п. Віталію!

Вся трагедія в тому, що книжка недокінчена. Бракує одного або найбільше два останні розділи. Дописати їх практично неможливо, принаймі так, щоб книжка не втратила вісімдесят відсотків своєї вартості. Знаючи, як Мама писала, на кінці має бути несподіванка (що трапляється в кожному її творі), і хто може збагнути, яка це несподіванка?

“Бога Вогню”, я не те, що маю намір перевидати, як маю також намір перекласти на англійську мову, але перед тим мушу його скоротити, згідно з тими нотатками, які Мама залишила. Також, мушу знайти бразилійського ілюстратора, тому що спроба з ілюстраціями в першому виданні була катастрофальна.

Але все-таки дякую за те що поцікавилися і, напевно, в майбутньому скористаю з Вашої помічі¹.

На все добре.

Мирослава.

* * *

Лист від Вікторії Мюллер

Торонто, 10. 02. 2007

Шановний пане Віталію!

Попробую відповісти на Ваші питання по моїй змозі, але зразу прошу вибачення, коли помилки “друкарські” чи інші чортюки, бо до укр[аїнської] школи я ходила цілих 2 роки, і то, коли позбирати по два чи три місяці.

Коли ми були в Австрії і мені було яких 12 років, мама говорила (вже не знаю з ким) на тему псевдонімів. І сказала, що псевдо має віддзеркалювати щось авторові близьке і миле. Також мусить єднати автора зі землею, з котрої він походить, і добре коли воно є просте і легко щоб запам'ятати. А маки моя мама любила. Це я знаю.

Батько мого тата Олександр Дрочинський помер на вигнання, і ми до нашої поїздки на Україну думали, що він був у Польщі, у таборі. Але нам сказали, що в тому місті, де мама думала, що він був, табору не було. Отже, де він був, я не знаю. Може в Чехії.

З татових праць нема нічого. Властиво нічого не лишилося після обшуку НКВД під час його арешту. Вони забрали все, шукаючи доказів, що він був “враг народа”.

А ми, коли їхали з К.-Подільського, то не мали наміру емігрувати. Мама тільки боялася бути в тупику і тому поїхали в сторону Жмеринки, звідки можна було легше виїхати. Навіть наші метрики лишилися десь там.

Сподіваюся, що відповіла на все. Коли б ще щось хотіли знати, можете писати, і я, по моїй змозі, постараюся Вам відповісти.

Бувайте здорові.

З пошаною Вікторія Мюллер.

Упорядкування, примітки
та коментарі Віталія Мацька
м. Хмельницький

Отримано 7 грудня 2014 р.

¹ “В майбутньому скористаю з Вашої помічі”. Адресат запропонував узяти на себе всі витрати з передруком повісті Ольги Мак “Бог Вогню” й видати її в місті Хмельницькому. На жаль, дочка письменниці досі не пристала на цю благодійну пропозицію.

Фотографії Ольги Мак, які підписала власноруч

А це майбутня Ольга Мак у віці 9 місяців зі старшим братом Дімою (1909 – помер у Кам'янці-Под. в 1983 році). Київ, 1914 р.

А це знову Ольга Мак у віці 18 місяців. Київ

А це – товаришки з 6-ї класи III трудшколи в Кам'янці-Подільському. Рік 1926-ий, літо.
Зліва направо: Надя Карповська, Валя Ковальчук, Туся Струнк, Таня Богдан, Маня Дрозд (не наша), Люба Борковська. Сидять: Анюта Романовська (у темному) і Оля Петрова (Петрушка) у рябенькій сукні й бузком у руці.
Чи то колись було справді?

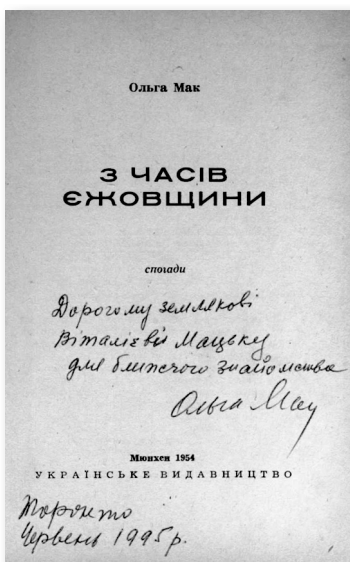
“Як була я молодиця”, то мені у фотостудії
сильно підмалювали брови. Ольга Мак.
Десь приблизно 1955 р., м. Куритиба, Бразилія

Ольга Мак, 1993 р.

В.О. Дорошенко і О.Н. Дорошенко, літо 1932 (півроку після одруження)

Автограф Ольги Мак